

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 31. 10. 2008 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008

7. Хомич Г. Становлення особистості в умовах дефіциту спілкування // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту імені Г.С.Сковороди. – 2000, №1. – С. 112-116.
8. Шкляр Д. Шкільні страхи та їх подолання // Журнал для батьків. – 2000, №4. – С. 4-6.

Резюме. В статті досліджується проблема психологічної допомоги дітям, які перебувають в умовах довготривалої депривації. Дані деякі поради та рекомендації родичам, педагогам, лікарям, обслуговуючому персоналу для психологічної підтримки та допомоги дитині.

Summary. The article researched the problem of psychological aid to children, who are in a state of deep deprivation. Some advices and recommendations to relatives, teachers, doctors, service personnel as a support and help to a child are given.

УДК 159. 922.73

І.С. ХОМИЧ

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ ВЛАСНОЇ ПОВЕДІНКИ НОРМАМ МОРАЛІ

Резюме. У статті досліджується питання інтеграції дитячих уявлень з їхньою похідною – нормовідповідною поведінкою, здійснюється теоретичний аналіз вказаної проблеми. Також автор розкриває сутність уявлень молодшого школяра про власну поведінку через вчинок, аналізується рівень внутрішніх прагнень дитини діяти згідно моральних вимог. Причому вчинок висвітлюється в якості індикатора дієвості особистості, зовнішнього втілення емоційних переживань.

Ключові слова: норми, уявлення, поведінка, мораль, школяр, вчинок, розвиток, вимоги, цінності.

Постановка проблеми. З моменту народження людина потрапляє до системи соціальних норм поведінки, виникнення й закріплення яких обумовлене ходом історичного розвитку. Ми не вибираємо суспільство, в якому нам жити, не можемо вибрати іншу систему нормативних приписів. Не знаючи іншої системи, ми сприймаємо як належне і як єдино правильну можливість життя саме ті норми, які існують, створюючи для кожної нової людини відповідне поведінкове середовище.

Норма – це все те, що існує чи повинне існувати в усіх без винятку випадках. Норма – обов'язкова вимога, яка вказує на те, що прийнято в суспільстві на даному історичному етапі життя. Життєвий досвід створює норму, забезпечуючи тим самим впорядкованість суспільного життя.

Створені людьми, норми абстрагуються, набувають самостійності і починають ніби керувати волею власних творців, досягаючи таємної влади над життям. Рідко хто замислюється, чому так чи інакше потрібно поводитися, але всі певною мірою виконують нормативи поведінки.

На думку Безлюдної В.І., усвідомлені логічні уявлення – основа моральної поведінки. Без чіткого усвідомлення моральних приписів, сформованості цілісної системи уявлень про норми співжиття не можна розраховувати на поведінковий вияв моральних тенденцій. Першим кроком наближення до прагматичного рівня функціонування адекватної поведінки є перенесення відповідної системи уявлень у сферу я-концептуальних структур, виокремлення себе як суб'єкта моральних відносин [2; 26].

Як засвідчив аналіз літератури психологічного спрямування, проблема нормовідповідної поведінки молодших школярів залишається недостатньо розв'язаною, особливо варто проаналізувати сутність взаємозв'язку поведінки та уявлень про її відповідність нормам суспільного співжиття. До того ж скорегувати моральний розвиток значно легше в молодшому шкільному віці, ніж у старших вікових періодах. Над вказаною проблемою працювали Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, І.Д. Бех, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович, Д.Н. Узнадзе. Ці вчені визнають спадкоємність морального розвитку від дитячих до старших вікових періодів, однак конкретні механізми та причинно-наслідкові зв'язки такого розвитку, зокрема, з поведінкою дитини, ще не достатньо досліджені. До того ж соціальні процеси останнього періоду не лише не знизили актуальність цієї проблеми, а й навпаки, загострили її.

Формулювання цілей роботи. Метою нашого повідомлення є дослідження питання інтеграції дитячих уявлень з їхньою похідною – нормовідповідною поведінкою. Складність проблеми зумовлена неоднозначністю зв'язків, що існують між цими конструктами, багатоаспектністю детермінуючих основ процесу, величезною теоретичною значущістю розкриття його закономірностей. Згідно із сформульованою метою нашими завданнями є: здійснення теоретичного аналізу проблеми нормовідповідності поведінки дітей молодшого шкільного віку; розкриття взаємозв'язку моральних уявлень та моральної поведінки учнів.

Результати дослідження. Як стверджує М.М. Заброцький, основною особливістю молодшого шкільного віку є зміна соціальної позиції особистості: вчорашній дошкільник стає учнем, членом шкільного та класного колективів, де слід дотримуватися нових норм поведінки, вміти підпорядковувати свої бажання новому розпорядку тощо. Усе це сприймається дитиною як певний переломний момент у житті, що супроводжується ще й перебудовою системи взаємин з дорослими, найбільш авторитетною фігурою серед яких є вчитель [7].

Провідною діяльністю молодших школярів є учіння. Діти поступово звикають до вимог, пов'язаних з навчанням, що зумовлює розвиток нових якостей особистості. Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Тобто психіка досягає того рівня розвитку, який робить можливим цілеспрямоване формування у молодших школярів самостійності та вміння, а головне бажання підпорядковувати свою поведінку суспільним нормам.

Зазначимо, що уявлення про нормовідповідність власної поведінки у кожній окремо взятої дитини бодай чимось різняться. Як показують психологічні дослідження, своєрідність тут виявляється у різному поєднанні елементів. В силу неоднорідності уявлень їх відображення в поведінці виявляється не прямолінійним. Як зазначають В.І. Безлюдна та Н.В. Корчакова, „основну роль у цьому процесі відіграє співвідношення когнітивних та емоційно-мотиваційних компонентів, у той час як зовнішні фактори чи індивідуальні особливості можуть сформувати „злого генія” – особистість, що прекрасно орієнтується в моральних категоріях, але при цьому не привласнила ні одну з них” [2; с.27]. Неузгодженість між уявленнями

дитини про моральні норми та її поведінкою показана у цілому ряді робіт, у яких перш за все підкреслюється, що діти знають, що потрібно робити і як себе вести, і в той же час не ведуть себе як необхідно.

Отже, загальна закономірність морального становлення визначається тенденцією нелінійного зв'язку між формуванням моральних уявлень і нормовідповідністю поведінки. Ці категорії не є незалежними, вони опосередковано впливають одна на одну – свідомі уявлення задають орієнтири й обґрунтування необхідності дотримання моральних норм, у той час як реальна поведінка забезпечує їх переосмислення. Складність цих зв'язків значною мірою зумовлена неоднорідністю самих уявлень, а також диференційованістю впливу різних структур свідомості на дотримання різних моральних норм.

Елементарною „клітинкою” моральної поведінки є вчинок. Саме у вчинку, у його внутрішній структурі встановлюється єдність суб'єктивних та об'єктивних елементів. Через вчинок розкривається сутність уявлень молодшого школяра про нормовідповідність власної поведінки, рівень внутрішнього прагнення дитини діяти згідно моральних вимог. І.Д. Бех називає вчинок індикатором дієвості особистості, зовнішнім втіленням емоційного переживання [3].

Цінність вчинку без врахування моральних відношень не дає дійсного уявлення про його моральну значущість, оскільки під впливом багатьох причин позитивні мотиви можуть дати негативний результат.

„Кожний моральний вчинок, - пишуть у своєму дослідженні В.І. Безлюдна та Н.В. Корчакова, - складається з великої кількості компонентів, найважливішими серед яких є: мотив, дія, результат. Крім того структурними елементами вчинку є зовнішній стимул, намір, спонука, ціль, ціннісні орієнтації, боротьба мотивів, прийняття рішення, засоби, самооцінка результату” [2; с.27]. Вчинок має внутрішній зміст і зовнішню форму. Це ще раз показує злитість моральної поведінки і уявлень дітей молодшого шкільного віку відповідно до норм суспільної моралі.

Позитивний вчинок – результат морального виховання. Він визначає моральний рівень спрямованості особистості. Нормовідповідна поведінка, на наш погляд, це добровільне слідування моральним нормам, якщо навіть їх порушення обіцяє людині певні вигоди, і вона впевнена у безкарності своїх дій. Моральна поведінка самодостатня, вона не потребує зовнішнього підкріплення. Вчинок є своєрідною координатою внутрішнього духовного зростання особистості.

Моральні цінності залежать від багатьох факторів: мотивів, умов, результатів. У залежності від мотивів, якими керується суб'єкт, розрізняють прагматичні і безкорисливі моральні вчинки. Під прагматичними розуміють вчинки, які зорієнтовані на соціальне схвалення. Безкорисливий вчинок не залежить від нав'язливого зовнішнього контролю зі сторони інших людей (Є.В. Субботський [15]). Найяскравішим прикладом такого вчинку є „вчинок по секрету”. Саме він, на думку А.С. Макаренка, виступає найбільш суттєвим критерієм моральної вихованості та нормовідповідної поведінки. Це моральна поведінка, яка прихована від очей інших і не є наслідком вимог, схвалення, покарань. Це поведінка, яку вчений назвав „вчинком для правильної ідеї” [9].

Отже, найважливішою характеристикою нормовідповідної поведінки є її переважно усвідомлений характер. Це акт морального самовизначення людини, у якому вона утверджує себе як особистість у своєму ставленні до іншої людини, до самої себе, групи, суспільства. Завдяки нормовідповідній поведінці обов'язок стає дійсністю індивіда. А показником моральної вихованості є єдність особистісного смислу моральних вимог з їх об'єктивним значенням. На думку О.Г. Дробницького, саме слідування моральним вимогам не у зв'язку з униканням покарання чи отримання схвалення, а заради них самих, заради включеної в них необхідності є важливим показником морального становлення [6].

Ефективність морального розвитку значною мірою залежить від того, наскільки учень уміє сприймати й аналізувати результати власного і чужого вчинку. Павелків Р.В. переконаний: „Доцільно дотримуватися правила, суть якого в тому, що моральні оцінки дорослих та їх інтерес до дитячих вчинків мають бути такими, щоб змушували учня замислитися та самостійно вирішувати питання власної поведінки” [12; с.7]. Адже саме в цьому віці суттєвим досягненням у розвитку особистості дитини є домінування мотиву „я повинен” над мотивом „я хочу”. Невиконання суспільно значущих зобов'язань молодшими школярами пов'язане не зі злостою волею дитини, не з її зневагою до людей, яким дається обіцянка, а з різного роду труднощами як психологічного, так і суто життєвого характеру.

„Знання норм поведінки, - говорить В.С. Мухіна, саме по собі ще не забезпечує морального розвитку особистості. У дитини під час практики спілкування мають сформуватися звички правильної поведінки” [10; с.104].

Знання норм і звичок не може існувати саме по собі. У процесі виховання у дитини виробляється емоційне ставлення до моральних норм. Ця схильність виступає як вікова особливість дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, співвідносити наявні в неї уявлення з реальними вчинками, з конкретною поведінкою. У повсякденному житті вона реагує на будь-які прояви дій дорослих, однолітків, а тому важливо, щоб у неї склалось правильне ставлення до аморальних вчинків. Саме тоді, коли у моральному вчинку дитина черпає для себе задоволення, її моральний розвиток йде правильним шляхом, її моральні уявлення спонукають до відповідної поведінки.

На думку І.Д. Беха, своєрідність ставлення до моральних вимог та норм і відповідно – оцінка їх виконання – залежить від особливостей внутрішнього складу дитини: які мотиви поведінки діють реально, як складається спрямованість її особистості, наскільки вона вміє бачити моральну сторону взаємин і вчинків людей, які моральні переживання були в її досвіді [3].

Спонукальна сила моральної норми може мати досить нетривалий вплив на поведінку. Здійснивши той чи інший моральний вчинок під безпосереднім впливом актуалізованої норми, дитина може не повертатися до нього в подальшому. У інших випадках усвідомлення норми може бути достатнім для її закріплення. Павелків Р.В. переконаний в тому, що „тривалість впливу моральної норми на поведінку є важливим показником її засвоєння, її перетворення із зовнішнього у внутрішній мотив дитини” [13; с. 25].

Для того, щоб моральні уявлення стали регулятором поведінки, провідним мотивом діяльності, необхідно включити їх в систему реальних життєвих відношень особистості. За таких умов знання набуває для людини особистісного смислу. Як зазначає О.М. Леонтьєв, моральна норма сприймається суб'єктом на двох рівнях – як значення і як смисл. Причому особистісний смисл індивіда визначається його власними відношеннями [8]. Стосовно пізнавальних процесів смисл є тим, що робить ці процеси не лише спрямованими, але й небайдужими. Моральна норма за таких умов стає особистісною нормою, дієвим регулятором реальної поведінки індивіда.

Готовність побачити моральну проблему у найрізноманітніших обставинах і здійснювати моральну поведінку незалежно від заданого правила є головним показником морального становлення. Тому здатність до переносу моральної норми в нові обставини може виступати важливою одиницею аналізу нормовідповідної поведінки.

У здатність діяти морально, відповідно до усталених норм суспільства, крім знань про те, як необхідно діяти, включається ще цілий ряд психічних якостей у специфічному для кожного морального вчинку і для кожної ситуації „наборі”. Моральність має справу не з процесами і речами як такими, а зі вчинками і взаємовідношеннями людей. Вчинок, наголошує В.І. Безлюдна, відображає зацікавлене ставлення суб'єкта до моральних цінностей. Без такого суб'єктно-ціннісного відношення моральний вчинок відсутній. Вчинок, маючи ціннісний характер, містить у собі певну орієнтацію щодо інших людей [2].

Оскільки моральні уявлення і моральна поведінка не дорівнюють одне одному, але в той же час і не є незалежними структурами, в психологічній науці постійно існує глибокий інтерес до вивчення співвідношення реального і вербального у моральній поведінці.

Проблеми співвідношення моральної поведінки і моральної свідомості в дитинстві присвячена робота Т. П. Авдулової. При зіставленні вербального і реального дотримання моральних норм дітьми автор одержала підтвердження описаного в літературі положення про розбіжність ліній розвитку моральної свідомості і моральної поведінки в дитячому віці [1].

Уявлення та знання необхідності дотримання моральних норм, вербальна декларація готовності їх виконувати і високий рівень розвитку знань, що обґрунтовують дотримання моральних норм, ще не гарантують реалізації на поведінковому рівні. Важливим є спостереження щодо існуючих розбіжностей вербальної і реальної поведінки у ситуаціях, що різнилися своїм контекстом. У дослідженні було помічено, що поведінка дитини, в основі якої лежить моральний мотив, при зміні партнера по взаємодії (дорослий – одноліток) не змінюватиметься, у той час як нормативна поведінка на основі просоціальної мотивації при переході від спілкування з дорослим до взаємодії з однолітком змінює свій характер. При зміні соціального контролю дитина демонструє реальний рівень розвитку моральної поведінки.

Досить цікавими є висновки Т.П. Авдулової [1] щодо взаємозв'язку вербальної і реальної моральної поведінки. Дослідження показали, що діти, які дотримуються моральних норм в реальній поведінці, значно рідше обґрунтовують вербальні моральні дилеми відповідними категоріями. У їх судженнях простежується імператив моральної норми. Одночасно саме ці діти виявляють стійкість моральних позицій у ситуаціях негативного морального прикладу. Моральні судження дітей, що дотримуються норми в реальному поводженні, характеризуються стабільністю незалежно від зміни партнера по спілкуванню. Ці діти реалізують моральні імперативи як у відношенні дорослого, так і у відношенні однолітка, спираючись на досить високий рівень моральних суджень, вибудовуючи їх на більш розвинених нормовідповідних категоріях.

Особистісна норма має для дитини значення еталона і усвідомлюється нею, як засіб вирішення проблемної ситуації морального вибору. Орієнтуючись на особистісну норму, дитина планує і організовує власні дії в конкретній ситуації. Р.В. Павелків переконаний, що „у молодшому шкільному віці значна частина норм із категорії інтрапсихічних переходять у розряд інтрапсихічних” [13; с.24]. Тобто дитина починає включати моральні імперативи у своє смислове поле, у свою ієрархію цінностей.

За нормативною поведінкою дитини завжди стоїть керівна позиція та вимоги з боку дорослих. У міру розвитку дитини ця позиція стає дедалі менш відкритою, а дитина, зважаючи на виконувати вимоги дорослих, починає орієнтуватися на останні як на певні зразки поведінки. Якщо такі вміння та навички не сформовані, то надання дитині самостійності призводить лише до стихійної поведінки, порушення суспільних вимог (Р.В. Павелків [11; с.77]).

Таким чином, моральні уявлення впливають на поведінку, а поведінка – на моральну свідомість. Однак ці зв'язки неоднозначні, як показують експерименти: нормовідповідність поведінки спостерігається і у дітей, що дотримуються норм і у тих, хто їх порушує. Серед дітей, що дотримуються моральних норм у ситуаціях реального морального вибору є діти, що демонструють і власне моральну поведінку і просоціальну поведінку. Варіювання ситуацій вербального і морального вибору з дорослим і з однолітком дозволяє визначити генезис морального вчинку, коли у спілкуванні з однолітком зароджується власне моральна дія.

Такої ж думки дотримується В.М. Холмогорова [18]. Автор робить висновок, що моральна норма існує у свідомості дитини окремо від реальної життєвої ситуації і не є засобом усвідомлення себе та регулятором вчинків.

Експериментальні дослідження у сфері вікової психології (Р.В. Павелків [11; 12; 13]; Н.А. Холіна [17]; В.М. Холмогорова [18]) підтверджують, що про повноцінний моральний вибір можна говорити лише при наявності у свідомості дитини такого морального засобу як моральна норма. Як зазначає Павелків Р.В., „дитина отримує можливість вибудовувати свою майбутню інваріантну поведінку, враховуючи соціальний характер ситуації, особистісні бажання, власні можливості та прагнення”. Таким чином, „моральна норма виступає тим зовнішнім орієнтиром, який, інтеріоризуючись, стає критерієм розуміння дитиною соціальних ситуацій” [13; с.24].

Висновки. Отже, знання норм моралі і розуміння їх цінності й необхідності дуже важливі у моральному розвитку дитини, оскільки у певних життєвих ситуаціях дитина стикається з необхідністю підкоряти свою поведінку моральним нормам і вимогам.

Зрозуміти процес морального становлення, розкрити його механізми та особливості можливо лише за умови простеження переходу соціальної норми у внутрішню особистісну інстанцію. „Першим актом їх злиття є виникнення у свідомості людини системи уявлень про моральні норми” (Р.В. Павелків [13; с.24]). Перехід до моральної саморегуляції відбувається через формування смислових, емоційно навантажених утворень, які включають усвідомлення цінностей, інтересів інших і моральної поведінки.

Зазначимо, що проблема нормовідповідної поведінки завжди була однією із актуальних проблем освіти і виховання. Особливо важливим є вивчення особливостей моральної сфери в молодшому шкільному віці, коли закладаються основи моральної саморегуляції, інтенсивно розвиваються всі елементи нормовідповідної поведінки.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Значущість аналізу нормовідповідності поведінки та уявлень про неї зумовлена фундаментальністю загальної проблеми морального розвитку, тому вважаємо за доцільне продовжувати дослідження в даному напрямку і, зокрема, плануємо описати генезис уявлень про відповідність дитячої поведінки нормам моралі та розглянути механізми формування уявлень молодших школярів про нормовідповідність власної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдулова Т.П. Предпосылки формирования морального сознания в старшем дошкольном возрасте: Дисс... канд. психол. наук. – М., 2001. – 283 с.

2. Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2004. – Вип. 30. – С. 26-30.
3. Бех І.Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин // Початкова школа. – 2000. - №5. – С. 1-3.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Педагогика, 1968. – 120 с.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений. – Т.3. – М.: Наука, 1983. – 502 с.
6. Дробницкий О.Г. Понятие морали. Историко-критический очерк. – М.: Наука, 1974. – 392 с.
7. Заброцький М.М. Основи вікової психології. – Тернопіль: БОГДАН, 2004.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 303 с.
9. Макаренко А.С. О воспитании: Сборник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 414 с.
10. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 2000. – 142 с.
11. Павелків Р.В. Експериментальне вивчення особливостей самостійності сучасних молодших школярів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2005. – Вип. 32. – С. 76-80.
12. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2003. – Вип. 26. – С. 6-10.
13. Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки РДГУ. – Рівне, 2004. – Вип. 30. – С. 23-26.
14. Рубинштейн С.Л. Избранные философско-психологические труды: Основы онтологии, логики и психологии / Отв. ред. А.В. Брушлинский, В.А. Кольцова. – М.: Наука, 1997. – 462 с.
15. Субботский Е.В. Формирование морального действия // Вопросы психологии. – 1979. - №3. – С. 47-55.
16. Узнадзе Д.Н. Теория установки. – Москва-Воронеж, 1997. – 448 с.
17. Холина Н.А. Развитие у дошкольников морального выбора в условиях воображаемого действия: Дисс...канд. психол. наук: 19.00.07. – Б. г., б м. – 213 с.
18. Холмогорова В.М. Психологические условия нравственного развития дошкольника: Дисс... канд. психол. наук: 19.00.13. – М., 2001. – 178 с.

Резюме. В статье исследуется вопрос интеграции детского воображения и его производного – поведения, которое соответствует общественной морали; осуществляется теоретический анализ этой проблемы. Раскрыта сущность представлений учащихся младшего школьного возраста о собственном поведении, учитывая поступки, анализируется уровень внутреннего стремления ребенка действовать согласно требованиям морали. Причем поступок рассматривается в качестве индикатора действительности личности, внешнего воплощения эмоциональных переживаний.

Summary. In this article the issues concerning the integration of the childish ideas with their derivatives (behavior which corresponds to the norms) are investigated, and the theoretical analysis of the stated problem is carried out. Moreover, the author reveals the essence of ideas of the junior schoolchildren about their own behavior through their deeds, the level of the inner aspiration of the children to act in accordance with moral demands is analyzed. Furthermore, the doings are represented as the indicator of the efficient personality, outer realization of the emotional feelings.

УДК 159.9018.2-057.874:37

Н.О. ХУПАВЦЕВА

ДІАЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Резюме. В даній статті розкрито психологічний зміст поняття “діалог”; охарактеризовано напрями гуманізації освіти у навчальному процесі, що сприяють розвитку суб'єктності учнів; описано необхідні складові розвитку суб'єктності школярів у навчальному процесі.

Ключові слова: діалог, діалогічна взаємодія, суб'єктність особистості, субординативний діалогізм, координативний діалогізм, особистісно-рефлексивний діалогізм.

Проблема розвитку суб'єктності школярів ще не отримала достатнього експериментального опрацювання в науково-психологічних дослідженнях. Роль особистісного начала розуміється лише як опосередкована якість сприйняття художнього твору емоційним світом учня. Лише в окремих дослідженнях суб'єктності вона ставиться в залежність від здатності школярів робити предметом осмислення зміни, які відбуваються в них самих під впливом художнього твору. Але і в даних дослідженнях учні не виступають предметом осмислення як суб'єкти продуктивної діяльності, як суб'єкти мислення.

Кардинальний шлях гуманізації освіти, на якому знаходиться сучасна школа, передбачає, що орієнтація на розвиток особистості повинна поєднуватися з прилученням її до національної та світової культури, але не просто до вже готових результатів, а до “діалогічного за своїми механізмами процесу її творіння”.

Тому вчитель на уроках повинен залучати учнів в процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, під час спілкування орієнтувати школярів на діалогічні відносини співбесідників.

Проблема діалогічного підходу в освіті є особливо актуальною саме зараз, коли потрібен принципово новий підхід до організації навчального процесу, розроблення нових методів та технологій навчання, які задовольняли б потреби сьогодення.

Тому метою нашої статті стало – на основі аналізу основних аспектів діалогічного підходу в освіті охарактеризувати необхідні складові розвитку суб'єктності школярів у навчальному процесі.

Завданнями нашої статті є:

- 1) розкрити психологічний зміст поняття “діалог”;

З М І С Т

<i>Від редакції</i>	3
Булах І.С. Теоретичні засади обґрунтування вихідних положень психологічної допомоги в процесі особистісного зростання підлітка.....	4
Ковалевич В.В. Психосоціальне формування екзистенціальних перспектив личности в контексте консолідації общества.....	8
Максимова Н.Ю. Психологічний супровід як засіб корекції поведінки соціально дезадаптованих підлітків.....	11
Павелків Р.В. Шляхи оптимізації психологічної адаптації та навчальної успішності студентів-першокурсників у контексті діяльності психологічної служби ВНЗ.....	15
Шевченко Н.Ф. Теорія і практика психологічної допомоги хворим.....	18
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Ігрова терапія як засіб психологічної допомоги.....	21
Артемова О.І. Важливі аспекти психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу сучасної школи.....	24
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Психологічне сприяння розвитку творчого потенціалу старшокласників.....	26
Белікова Н.О. Формування готовності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації до здоров'язберігаючої діяльності.....	28
Бабак К.В. Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів.....	31
Воробійов А.М. Культурницька індивідність української психіки у контексті світовідчуження.....	33
Вронська В.М. Проблеми психологічної підготовки старших медичних сестер дошкільних навчальних закладів в інституті післядипломної педагогічної освіти.....	36
Галян О.І. Психологічні аспекти включеності юнаків у процес виховання.....	39
Герасіна С.В. Теоретичні засади психологічної допомоги учням ПТНЗ у формуванні їх готовності до професійної самореалізації.....	42
Главінська О.Д. Зміст психологічного супроводу для розвитку молодшого школяра.....	46
Дем'янюк О.Б. Сучасні технології трансперсональної психології.....	48
Дідик Н.М. Теоретичні і практичні основи психодіагностики особистісної зрілості студентів напрямку "Психологія".....	50
Дружиніна І.А. Тренінг професійної ідентичності в системі підготовки практичних психологів.....	52
Дудар О.В. Особливості розвитку емоційного відгукування старшокласників.....	55
Іванюк І.Я. Сім'я з „особливою” дитиною та її емоційні установки.....	58
Івашкевич Е.З. Особливості використання психотехнік з метою проведення реабілітаційної роботи зі школярами з особистісними розладами.....	61
Карєпова Е. В. Архетипічні паттерни поведінки як основа формування життєвого сценарію.....	65
Карковська Р.І. Психологічна підтримка агресивних абонентів в телефонному консультуванні.....	70
Кириченко Н.А. Психологічні особливості постановки та досягнення мети особистістю.....	72
Климишин О.І. Християнсько-орієнтований зміст психологічної допомоги невиліковно хворим людям.....	75
Когутяк Н.М. Гуманістичний підхід у дослідженні проблеми віктимності особистості.....	79
Козловська Е.В. Гармонійні стосунки в сім'ї як фактор особистісного зростання.....	82
Колісник О.П. Медитація як стержень будь-якої духовної практики та як засіб радикальної психологічної самопомоги.....	86
Корнієнко О.В. Психодіагностика особливостей психосоматичного здоров'я студентської молоді.....	91
Косарева О.І. Корекція особистісного розвитку дошкільника.....	96
Кочубейник О.М. "Що означає бути собою?": кризова природа запитання.....	98
Кулаков Р.С. Психологічна допомога в організації професійного самовизначення старшокласників.....	101
Кухар С.Ю. Вплив механізмів психологічного захисту на стратегію поведінки студентів у конфліктних ситуаціях.....	104
Лисяк О.М. Психологічні особливості ціннісно-смісловної сфери особистості в юнацькому віці.....	107
Лонська Є.В. Особливості психокорекції депресивного стану жінок, що страждають від домашнього насильства.....	109
Мазяр В.М. Психологічні засоби релаксації школярів з депресивним станом.....	111
Максимов М.В. Роль музики у вирішенні проблем психологічної допомоги особистості.....	114
Мельник І.Я. Психологічні засади проблеми адаптації особистості.....	117
Мельник Ж.В. Вплив особистості сімейної історії психолога та психотерапевта на його роботу.....	119
Мешко Г.М. Емоційне вигорання педагога як показник стану його професійного здоров'я.....	121
Михальська С.А. Особливості організації корекційної роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.....	125
Михальчук Н.О. Діалогічна взаємодія школярів з іншомовним текстом в детермінації становлення їх суб'єктності.....	127
Осьмак Л.П. Змістовно-хронологічні особливості життєвої перспективи старшокласників.....	133
Павелків В.Р. Продуктивне розвивальне середовище як засіб формування позитивних стосунків підлітків з однокласниками.....	135
Пастушенко Л.А. Тренінг розвитку особистісно-значимого досвіду майбутніх практичних психологів.....	138
Перелигіна Л.А., Приходько Ю.О. Профілактика станів психоемоційної напруги у працівників системи МНС України.....	141
Пивоварчук Т.О. Основні чинники формування комунікативних умінь.....	143
Попіль М.І. Актуалізація особистісних якостей як чинник ефективності професійної діяльності медсестер.....	145
Пюра О.С. Особливості впливу комп'ютерних ігор на вияв агресивної поведінки у дітей підліткового віку.....	148
Репецька Т.Л. Психологічна допомога особам з суїцидальними намірами.....	151
Реуцький М.В. Психотерапевтична метафора у сучасному кінематографі (з досвіду впровадження програми «Психодраматичний кіносеминар»).....	153
Рикун А.А. Характеристика причин виникнення та основних стадій конфлікту.....	156
Романюк В.Л. Концепція якості життя та проблеми ортобіозу особистості.....	159
Романюк Л.В. Проблеми самооцінки і корекції функціональних станів особистості в умовах середньої школи.....	161
Рудюк О.В. Організація дослідження особистісно-смісловної детермінації переживання професійних криз у безробітних.....	162

Рудь Г.В. Особливості усвідомлення цінності власної особистості у юнацькому віці	166
Рябой Є.М. Психодинамічна психотерапія як засіб надання психологічної допомоги хворим на гіпертонію: спроба теоретичного обґрунтування	168
Славіна Н.С. Розвиток емоційної сфери та вольових якостей дитини, як умова готовності до школи.....	170
Смалько М.Ф. Психологічна допомога особистості у професійній підготовці музиканта.....	172
Сокол І.А. Можливі аспекти психологічної допомоги у вирішенні завдань формування українського національного характеру старшокласників	175
Ставицька О.Г. Психологічні особливості продукування фонаційних компонентів невербальної комунікації	178
Скотна Н.С., Стець В.І. Ідентичність як необхідна складова та критерій психічного здоров'я.....	181
Турченко О.Ф. «Психодинамічна група» як фактор покращення процесу формування професійної самоідентифікації у студентів-психологів у вузі	184
Фрідріх А.В. Психолого-педагогічна проблема самовдосконалення особистості майбутнього педагога	188
Хворост М.Ю., Колесніченко О.С., Побідаш А.Ю. Психологічні особливості поведінки людей в екстремальних умовах та дії працівників мнс по наданню допомоги психічно постраждалим.....	190
Хомич Г.О., Руденко І.А. Психологічна допомога дітям, котрі перебувають в умовах тривалої деривації.....	192
Хомич І.С. Психологічна сутність уявлень дітей молодшого шкільного віку про відповідність власної поведінки нормам моралі.....	195
Хупавцева Н.О. Діалогічний підхід в освіті як необхідна складова розвитку суб'єктності школярів	198
Чорний М.М. Створення сприятливого мікроклімату в учнівському колективі як засіб психологічного супроводу у діяльності класного керівника.....	201
Чуйко О.В., Дунаєвська Ю.Е. Особливості працевлаштування випускників школи – інтернату для дітей, які потребують корекції розумового розвитку.....	204
Шиколенко Т.І. Психологічний супровід розвитку особистості та її образу «я» в дошкільному та молодшому шкільному віці	208
Яцюк Н.О. Розвиток рефлексивної культури в процесі фахової підготовки психологів.....	210
Відомості про авторів	213

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 41

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Воробйов А.М.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Кравчук В.Ю.

Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 25.10.2008 р. Підписано до друку 3.11.2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 33,25. Замовлення № 58/1 Наклад 300.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 41. — Рівне: РДГУ, 2008. — 217 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної допомоги особистості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 159: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20